

Ukuzaji wa Stadi ya Tafakuri Bunifu kupitia Ufundishaji wa Fasihi: Mfano wa Shule Teule Nchini Rwanda

*Emmanuel Niyirora*¹
Chuo Kikuu cha Rwanda
&
*Wallace Kapele Mlaga*²
Chuo Kikuu cha Rwanda

DOI: <https://doi.org/10.56279/mulika.na41t2.1>

Ikisiri

Tafakuri bunifu ni miongoni mwa stadi za karne ya ishirini na moja zinazotajwa kuwa muhimu hususani katika kusaidia kutatua tatizo la uhaba wa wafanyakazi wanaokidhi mahitaji ya soko la ajira (Urban, 2007). Licha ya hivyo, tafiti zinaonesha kwamba kiwango cha tafakuri bunifu miongoni mwa wanafunzi kingali kidogo na hivyo kuathiri sana mafanikio ya sekta ya elimu (Jack, 2013). Kutokana na hali hii, tuliona ni muhimu kufanya utafiti kuhusu ukuzaji wa tafakuri bunifu kupitia ufundishaji wa fasihi. Makala haya yalikuwa na malengo matatu: mosi, kuchunguza nafasi ya fasihi katika ufundishaji wa tafakuri bunifu; pili, kuchunguza namna ambavyo walimu wa fasihi hujumuisha stadi ya tafakuri bunifu katika maandalio ya masomo, ufundishaji, na tathmini; na mwisho, kuunda mwongozo wa ufundishaji wa tafakuri bunifu kupitia fasihi. Ili kutimiza malengo haya, mbinu ya ushuhudiaji, uchanganuzi wa matini na usaili zilitumiwa. Data zilichambuliwa kwa madondoo na maelezo. Aidha, makala haya yaliongozwa na Nadharia ya Utambuzi katika hatua za ukusanyaji, uchambuzi na uwasilishaji wa data. Licha ya matokeo ya utafiti kuonesha kuwa fasihi ina nafasi muhimu katika ufundishaji wa tafakuri bunifu, baadhi ya walimu hawafanikiwi kujumuisha stadi ya tafakuri bunifu siyo tu katika maandalio ya masomo, bali pia katika ufundishaji na tathmini. Ikiwa ni sehemu ya kukabiliana na vikwazo hivyo, matokeo ya utafiti yamebainisha mwongozo unaopaswa kufuatwa na walimu katika ufundishaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi.

1.0 Utangulizi

Katika zama za sasa, mambo mengi yanaonekana kubadilika kutokana na maendeleo ya teknolojia, uchumi, na utandawazi. Mabadiliko haya yamesababisha ulimwengu kuanza kufikiria stadi za ziada ambazo wahitimu wanapaswa kuzitawala ili kukabiliana na mabadiliko hayo. Stadi hizo zilipewa jina la stadi za karne ya ishirini na moja (Chris, 2009). Stadi hizi ni kama vile tafakuri tunduizi, tafakuri

¹ Barua pepe: emmaniyirora@gmail.com

² Barua pepe: wamlaga@gmail.com

bunifu, utatuzi wa matatizo, ugunduzi, utafiti, mawasiliano, ushirikiano, utawala binafsi, uwezo wa kusoma na kuandika, TEHAMA, na ujuzi wa kijamii (Hurrell, 2016).

Tafakuri bunifu inachukuliwa kama stadi muhimu miongoni mwa stadi nyingine za karne ya ishirini na moja. Stadi hii humwezesha mjifunzaji kuzalisha fikra za kimsingi, mpya, zinazofaa katika utatuzi wa matatizo yanayoikumba jamii ya watu (Young na Chapman, 2010). Kwa hiyo, ukuzaji wa stadi ya tafakuri bunifu utatoa mchango mkubwa katika mafanikio na maendeleo endelevu ya watu binafsi, kampuni, viwanda na mataifa (Ford na Gioia, 2000). Kutokana na maelezo ya hapo juu, inaonekana kwamba stadi ya tafakuri bunifu ni muhimu sana na inayopaswa kukuzwa katika viwango vyote vya elimu ili kumwandaa mwanafunzi kuwa mwenye uwezo wa kutatua matatizo yaliyopo katika jamii yake.

Ili kufanikisha haya, baadhi ya nchi duniani zilianza kutumia Mtaala Unaogemea katika Uwezo ambao kuanzia sasa tutaurejelea kama MUU. Mtaala huu unamwezesha mwanafunzi kutekeleza alichojifunza darasani katika maisha ya kila siku, yaani kupata uwezo wa kubuni hoja sahihi ili kutatua tatizo lililopo (Barman na Konwar, 2011). MUU ulianza kutumiwa zamani katika nchi mbalimbali zilizoendelea duniani ukilinganisha na Bara la Afrika. Kwa mfano, nchini Marekani ulianza kutekelezwa mwaka wa 1970, Uingereza mnamo mwaka wa 1990, na Irani mwaka wa 1999 (Sotco na Mwandanji, 2015). Katika nchi za Bara la Afrika, MUU umeanza kutumiwa hivi karibuni ukilinganisha na nchi zilizoendelea. Kwa mfano, nchini Tanzania ulianza kutumika mwaka wa 2005, Najeria mwaka wa 2011, Kenya mwaka 2016, na Rwanda mwaka wa 2015 (Likisa, 2018). MUU ulitazamwa kuwa suluhisho la tatizo lililotokana na mfumo wa elimu ambao uliathiri vibaya ubora wa wahitimu katika soko la ajira.

Kiany, Mahdavy na Ghafar (2011) wanaonesha kwamba nchini Irani, MUU ulisisitiza ukuzaji wa stadi ya tafakuri bunifu miongoni mwa wanafunzi kupitia ufundishaji wa lugha za kigeni kama vile Kiingereza. Jack (2013) na Brisen (2019) katika utafiti wao kuhusu ukuzaji wa tafakuri bunifu kupitia ufundishaji wa fasihi katika lugha ya Kiingereza nchini Uturuki, wanabainisha kuwa ufundishaji wa fasihi katika lugha ya Kiingereza una mchango mkubwa katika kukuza ubunifu miongoni mwa wanafunzi wa lugha katika vyo vikuu.

Matokeo ya tafiti tajwa hapo juu yanaonesha kwamba ufundishaji wa fasihi unaweza kusaidia kwa kiwango kikubwa ukuzaji wa tafakuri bunifu hususani kukuza uwezo wa fikra wa wanafunzi. Hata hivyo, tafiti hizi zina mapengo tofauti yaliyohitajika kuzibwa na utafiti wetu. Kwanza, tafiti hizi zilifanywa katika nchi zilizoendelea na zilizoanza kutumia MUU muda mrefu uliopita ukilinganisha na nchi za Bara la Afrika, ikiwamo Rwanda. Pili, hakuna utafiti hata mmoja uliozungumzia kuhusu Bara la Afrika. Mwisho, tafiti hizi zilifanywa vyaoni. Hivyo, hakuna utafiti hata mmoja uliozungumzia shule za sekondari. Tuna mtazamo

kwamba, ni bora wanafunzi wajengewe mazingira yanayowasaidia kukuza stadi yao ya tafakuri bunifu wakiwa katika viwango vya chini kuliko kuwasubiri hadi wafike vyuoni.

Hivyo basi, utafiti wetu ulikusudia kuziba mapengo haya kwa kuonesha namna fasihi ya Kiswahili inavyoweza kushiriki katika ukuzaji wa stadi ya tafakuri bunifu miongoni mwa wanafunzi wanaojifunza lugha ya Kiswahili katika shule za sekondari nchini Rwanda. Tafakuri bunifu ilichaguliwa kwa sababu ndiyo stadi muhimu katika kuwafanya wanafunzi waweze kubuni hoja tofauti zinazowasaidia kutatua matatizo yanayowakabili katika maisha.

Kabla ya kujadili kwa muhtasari methodolojia ya utafiti na nadharia ya utafiti iliyoongoza utafiti huu, ni muhimu kubainisha malengo ya utafiti ulioibua makala haya. Utafiti wetu ulikuwa na malengo mahususi matatu: mosi, kuchunguza nafasi ya fasihi katika ufundishaji wa tafakuri bunifu; pili, kuchunguza namna ambavyo walimu wa fasihi hujumuisha stadi ya tafakuri bunifu katika maandalio ya masomo, ufundishaji na tathmini, na mwisho ni kuunda mwongozo wa ufundishaji wa tafakuri bunifu kupitia fasihi.

2.0 Methodolojia na Nadharia ya Utafiti

Utafiti ulioibua makala haya ulikuwa wa kitaamuli. Ili kutimiza malengo ya utafiti, data zilikusanywa kutoka kwenye shule za sekondari, wilayani Kicukiro ambazo ni G.S. Gatenga, G. S. Kicukiro, G. S. Kimisange, G. S. Remera Protestant, na G. S. Gahanga. Hivyo basi, data za utafiti huu zilikusanywa kwa kutumia mbinu za ushuhudiaji, uchanganuzi wa matini na usaili. Mbinu hizi zilikamilishana katika kumwezesha mtafiti kupata taarifa ambazo zilisaidea siyo tu kuchunguza nafasi ya fasihi andishi ya Kiswahili katika ukuzaji wa tafakuri bunifu bali pia kuunda mwongozo wa ufundishaji wa tafakuri bunifu kupitia fasihi. Kwanza, mbinu ya ushuhudiaji na usaili zilitusaidia siyo tu kuchunguza namna ambavyo walimu hufundisha tafakuri bunifu kupitia fasihi madarasani bali pia kuchunguza namna ambavyo walimu wa fasihi hujumuisha stadi ya tafakuri bunifu katika maandalio ya masomo na tathmini. Isitoshe, mbinu ya uchanganuzi matini ilitufaa kuunda mwongozo wa ufundishaji wa tafakuri bunifu kupitia fasihi.

Kadhalika, utafiti huu uliongozwa na Nadharia ya Utambuzi. Kuna nadharia tofauti zilizotumika kuongoza tafiti zilizohusiana na ukuzaji wa tafakuri bunifu kupitia ufundishaji wa fasihi. Nadharia hizo ni pamoja na Semiotiki, Saikolojia-changanuzi, Utambuzi, na Mwigo.

Pamoja na kuwapo kwa nadharia nyingi, utafiti wetu uliongozwa na Nadharia ya Utambuzi katika ukusanyaji, uchanganuzi na uwasilishaji wa data kwa sababu tuliona kwamba ndiyo inafaa kutokana na malengo ya utafiti huu. Nadharia hii inahusu namna ambavyo binadamu huitikia na kuiga matendo na maitikio mengine

ili kukabiliana na mazingira anamoishi. Kwa mujibu wa Piaget na Garcia (1983), nadharia hii ina mihimili mitatu. Mhimili wa kwanza wa nadharia hii, ni kwamba ubunifu si nakala ya mambo yaliyofanywa awali, lakini ni zao la mwingiliano baina ya mtu na mazingira anamoishi. Hii ina maana kwamba mwanafunzi anapaswa kujengewa mazingira yatakayomwezesha kubuni hoja faafu kuhusiana na tatizo lililopo katika mazingira tofauti ya maisha yake.

Mhimili wa pili unasema kwamba unapomfundisha mtoto kitu bila kumshirikisha katika ujifunzaji, unamnyima milele nafasi yake ya kugundua mwenyewe. Mhimili huu unaonesha wazi kwamba mwanafunzi anapaswa kushirikishwa katika mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji utakaomwezesha kubuni hoja mbadala kutokana na swali linalohitaji kutolewa jibu.

Mhimili wa mwisho unasema kwamba utatuzi wa matatizo, unategemeana na utambuzi, ubunifu wa binadamu na ugunduzi wa kisayansi. Hii ina maana kwamba ni lazima ufundishaji wa utatuzi wa tatizo uwe kiini cha ufundishaji na ujifunzaji kwa sababu unamsaidia mwanafunzi kubuni na kugundua hoja tofauti zitakazomwezesha kutatua matatizo hayo. Hivyo basi, ni jukumu la kila mwalimu hasa wa fasihi ya Kiswahili kusisitiza ufundishaji unaosisitiza utatuzi wa matatizo ili kuwawezesha wanafunzi kukuza stadi yao ya tafakuri bunifu. Maelezo haya yanaonesha wazi kwamba Nadharia ya Utambuzi ilikuwa mwafaka katika kuongoza utafiti wa matumizi ya fasihi katika ukuzaji wa tafakuri bunifu.

3.0 Uchambuzi wa Data

Sehemu hii imeshughulikia uchambuzi wa data uliofanyika kuhusiana na utafiti huu.

3.1 Nafasi ya Fasihi katika Ukuzaji wa Tafakuri Bunifu

Data za uchanganuzi matini zilionyesha kuwa fasihi na tafakuri bunifu ni mambo mawili yanayotegemeana. Ukweli huu unathibitishwa na Frank (2000) na Abler (2013) wanaosema kuwa fasihi ni muhimu katika ufundishaji wa tafakuri bunifu. Zaidi ya hayo, Jack (2013) na Brisen (2019) wanakubaliana kwamba ufundishaji wa fasihi unaweza kusaidia kwa kiwango kikubwa ukuzaji wa tafakuri bunifu hususani kukuza uwezo wa fikra wa wanafunzi.

Kwa mujibu wa Frank (2000), lugha huonekana kama rasilimali ambayo hutoa fursa inayochangia katika kuchochea ukuaji wa kiakili wa wanafunzi kupitia uhimizaji wa kufahamu na kuuelewa ulimwengu unaowazunguka. Hivyo basi, lengo kuu la utafiti wetu lilikuwa kuchunguza nafasi ya fasihi katika ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu. Ili kutimiza lengo hili, tulijiegemeza kwenye mhimili wa kwanza wa Nadharia ya Utambuzi iliyoasisiwa na Piaget na Garcia (1983) ili kugundua namna ambavyo tafakuri bunifu hukua. Nadharia ya Utambuzi inadhihirisha kwamba stadi ya tafakuri bunifu inapaswa kuwa kiini katika elimu ya karne ya

ishirini na moja. Hivyo basi, wakati wa ukusanyaji wa data, mosi, tulichunguza namna ambavyo walimu hujumuisha stadi za tafakuri bunifu katika maandalio ya masomo, ufundishaji na tathmini. Pili, tulitathmini mbinu zinazotumiwa na walimu katika ukuzaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi.

3.2 Ujumuishaji wa Tafakuri Bunifu katika Andalio la Somo na Tathmini

Data za ushuhudiaji zilidhihirisha kwamba walimu hawana uelewa wa kujumuisha tafakuri bunifu katika ufundishaji wa fasihi. Hii huathiri namna walimu wanavyoandaa masomo yao na hata kazi za ufundishaji na ujifunzaji. Jambo hili linathibitishwa na mfano wa andalio la somo unaopatikana hapa chini:

Mada	LUGHA KATIKA SANAA		
Uwezo uhitajiwao katika somo	Mwanafunzi aweze kuelewa fasihi katika Kiswahili kama sanaa inayoshughulikia jamii kwa kurahisisha mawasiliano ndani yake.		
Somo lenyewe	AINA ZA FASIHI: FASIHI SIMULIZI: TANZU		
Malengo ya kujifunza	Kwa kutumia vifungu mbalimbali, kufikia mwisho wa funzo, mwanafunzi aweze: -Kuonesha mchango wa kila utanzu wa fasihi katika maendeleo -Kutofautisha tanzu za fasihi simulizi -Kuhusisha mila na desturi mbalimbali katika kuaga na kumbulishana salamu		
Mahali ambapo somo litafundishiwa	Somo litafundishiwa darasani		
Vifaa au zana kwa wanafunzi wote	Kitabu cha mwalimu, kitabu cha mwanafunzi, na kamusi		
Vitabu vya rejea	REB (2018). Kitabu cha Kiswahili IV, Kitabu cha Mwanafunzi & Mwalimu, Kigali.		
Muda na hatua	Mbinu za kufundishia na kujifunzia		Tafakuri tunduizi na masuala mtambuka vielezwe +maelezo mafupi
	Kwa kutumia vifungu vya habari tofauti, mwalimu atawawezesha wanafunzi kuonesha kwa usahihi matumizi sahihi ya sauti za Kiswahili, kutumia msamiati husika kwa matamshi na tahajia bora kwa usahihi na kuhusisha mila na desturi mbalimbali katika kuaga na kumbulisha na salamu		
	Wajibu wa mwalimu	Wajibu wa mwanafunzi	
Utangulizi Dakika:10	Kuuliza maswali ya kukumbusha somo la awali	Kujibu maswali ya kukumbusha somo la awali	Mawasiliano katika lugha rasmi.
Somo lenyewe Dakika: 50	Kutoa tathmini tangulizi Kuwapanga wanafunzi kwenye makundi na kuwapatia wanafunzi tathmini endelevi Kuchunguza ikiwa kazi inafanywa na kutoa msaada kama unahitajika Kuomba wanafunzi kwasilisha na kuwasaidia kusahihisha yaliyowasilishwa na kuyafanyia ufupisho	Kujibu maswali ya tathmini tangulizi Kuka makundi na kujibu maswali ya tathmini endelevi Kufanya kazi na kuomba msaada kwa mwalimu kama unahitajika Kuwasilisha, kuungana mkono na mwalimu katika kusahihisha yaliyowasilishwa, kuyafanyia ufupisho na kuandika madaftarini	Ukunifunzi na utatuzi wa matatizo Ujifunzaji wa muda mrefu
Hitimisho Dakika: 20	Kutoa tathmini jumuishi	Kujibu maswali ya tathmini jumuishi	
Tathmini ya mwalimu	Somo lilifundishiwa vizuri.		

Kielelezo Na. 1: Mfano wa Andalio la Somo la Fasihi lililoandaliwa katika shule moja

Kielelezo Na. 1 cha andalio la somo hapo juu, kinaonesha kuwa mwalimu aliyeandaa somo hili alitumia “ubunifu na utatuzi wa matatizo” kumaanisha tafakuri bunifu. Pale alipoonesha uwezo wa ujumla ambao somo hukusudia kukuza miongoni mwa wanafunzi, hakuweka maelezo yanayoonesha namna ambavyo uwezo huo utakuzwa kupitia somo aliloandaa. Vilevile, katika masuala mtambuka, Kielelezo Na. 1 cha andalio la somo hapo juu hakihusishi vema masuala mtambuka.

Ikumbukwe kwamba, kama uwezo wa jumla na masuala mtambuka hayahusishwi ipasavyo katika andalio la somo, ni vigumu kwa mwalimu kutimiza malengo ya ufundishaji na ujifunzaji.

Kwa hakika, andalio hili halielezi kinagaubaga namna ambavyo mwalimu huyu atakuza stadi za tafakuri bunifu wakati wa ufundishaji. Aidha, andalio la somo la hapo juu halielezi namna ambavyo mwalimu atawashirikisha wanafunzi katika ufundishaji na ujifunzaji. Jambo hili haliendani na mhimili wa Nadharia ya Utambuzi unaosisitiza kwamba utumiaji wa mbinu shirikishi katika elimu ni mbinu bora ya kukuza ugunduzi na ubunifu wa mwanafunzi. Vilevile, tukirejelea sehemu ya malengo ya kujifunza, inadhihirika kuwa, ingawaje malengo yamekaa vizuri, yangefanyiwa marekebisha ili kulenga ukuzaji wa ubunifu miongoni mwa wanafunzi.

Maelezo haya yanaungwa mkono na matokeo ya utafiti uliofanywa na Komba na Mwandanji (2015) yanayoonesha kuwa walimu wanashindwa kutekeleza MUU kutokana na ukosefu wa ujuzi kuhusu MUU. Katika utafiti wao Komba na Mwandanji (*weshatajwa*) wanaeleza kuwa, “Idadi kubwa ya walimu (86%) hawana maarifa ya kutosha kuhusu mtaala. Zaidi ya hayo, utafiti uliripoti kuwa idadi kubwa ya maandalio ya somo (78%) yaliyopitiwa hayakutumiza sifa za andalio la somo linalopendekezwa na MUU” (uk. 43).

Maelezo haya yanaonesha bayana kuwa idadi kubwa ya walimu haifanikiwi kuandaa somo ambalo linakidhi mahitaji ya MUU. Hivyo basi, ni dhahiri kuwa walimu hawafanikiwi ipasavyo kujumuisha stadi za tafakuri bunifu katika maandalio ya masomo.

Inaonekana tena kwamba, aliyeandaa somo hili alidhihirisha masuala mtambuka akasahau kuonesha uwezo wa jumla ambao utakuzwa kupitia somo. Kwa kweli kama uwezo wa ujumla haudhihiriki katika andalio la somo, ni vigumu kutimiza malengo ya ufundishaji na ujifunzaji hasa ukuzaji wa tafakuri bunifu.

Kwa mfano, malengo ya somo hilo yameandikwa kama ifuatavyo: Kwa kutumia vifungu mbalimbali, kufikia mwisho wa somo, mwanafunzi aweze: kuorodhesha tanzu za fasihi simulizi, kutofautisha tanzu za fasihi simulizi na kuhusisha mila na desturi mbalimbali katika kuaga na kutuma salamu. Katika kuboresha na kujikita kukuza tafakuri bunifu, mwalimu angeandika malengo yake ya somo kama ifuatavyo: kufikia mwisho wa somo hili, kila mwanafunzi darasani atakuwa na uwezo wa: kueleza mchango wa kila utanzu wa fasihi simulizi katika maendeleo endelevu ya jamii anamoishi, kutunga kazi tofauti za fasihi simulizi zinazochangia katika utatuzi wa matatizo.

Matokeo ya utafiti tuliofanya yanashabihiana na matokeo ya utafiti wa Momanyi na Rop (2019: 14) kuhusu utekelezaji wa MUU katika shule za serikali katika eneo la

Nandi, nchini Kenya. Utafiti huo ulionesha kuwa idadi kubwa ya walimu haina uwezo wa kuandaa somo ipasavyo. Wanasema:

Idadi kubwa ya wahojiwa (90%) walisema kwamba hawana uwezo wa kuandaa somo ipasavyo, walisema kwamba wana changamoto katika kudhihirisha majukumu ya mwalimu na mwanafunzi ambayo yatawawezesha wanafunzi kupata uwezo unaotarajiwa.

Dondoo hili linaisitiza kwamba kuna changamoto ya uandaaji wa maandalio ya masomo yanayojumuisha stadi za tafakuri bunifu. Tatizo hili linajitokeza pia katika ufundishaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi. Hivyo, kama mwalimu awezi kuandaa somo ipasavyo, itakuwa vigumu kwake kutimiza malengo ya ufundishaji na ujifunzaji.

Aidha, Sitenei (2020) naye alichunguza mambo yanayoathiri utekelezaji wa MUU nchini Kenya. Matokeo ya utafiti wake yanaonesha kwamba utekelezaji wa MUU unaathiriwa na mambo mengi ikiwamo uwezo wa hali ya chini wa walimu. Matokeo yalionesha kwamba idadi kubwa ya walimu (81.6%) walihudhuria warsha ya wiki moja kuhusu MUU, wakati ambapo walimu (18.4%) walihudhuria warsha ya wiki mbili. Hivyo, tunaungana na mtaalamu huyu kutanabahisha kwamba walimu wengi hawajapata mafunzo ya kutosha juu ya MUU.

Isitoshe, Sarika (2020) naye alifanya utafiti kuhusu mambo yanayoathiri walimu wanapoandaa masomo ya kufundisha. Anasema:

Idadi kubwa ya walimu hufanya makosa katika maandalio ya masomo kwa sababu hawana muda wa kutosha. Tofauti na zamani ambapo walimu walikuwa na jukumu la kutimiza mtaala na kutathmini tu, leo hali ilikuwa ngumu sana. Leo, walimu wana majukumu mengi sana darasani. Hivyo basi, ni vigumu sana kwa walimu kushughulikia majukumu hayo. Jambo hili huwanyima muda wa kutosha wa kutayarisha masomo (uk. 3).

Dondoo hili linadhihirisha kuwa walimu hawana muda wa kutosha wa kutimiza majukumu yao yote. Maelezo haya yana ukweli kwa kuwa walimu shuleni wanakuwa na majukumu mengi ya kutimiza. Miongoni mwa majukumu hayo ni pamoja na kufundisha wanafunzi, kusimamia nidhamu ya wanafunzi, kusimamia usafi shuleni, kusahihisha, kuandaa kazi za ufundishaji, kushauri wanafunzi, kushirikiana na wazazi katika malezi ya wanafunzi, tukitaja kwa uchache. Hivyo basi, kutokana na majukumu mengi, walimu hawafanikiwi katika kujumuisha stadi za tafakuri bunifu katika maandalio ya masomo.

Kwa upande wa tathmini, utafiti wetu ulidhihirisha kuwa walimu hawajumuishi ipasavyo stadi ya tafakuri bunifu katika tathmini. Data za uchambuzi wa nyaraka zinaonesha kuwa walimu wa fasihi wanawauliza wanafunzi maswali ya kiwango cha chini ambayo hayawezi kukuza ubunifu wa wanafunzi. Ufuatao ni mfano wa tathmini iliyochunguzwa:

SEHEMU YA UFAHAMU (Alama 35)

- 1) a) Fasili maana ya fasihi simulizi. (Alama 5)
 (b) Orodhesha vipengele vya fasihi simulizi. (Alama 5)
- 2) Jaza methali hizi kama inavyostahili ili iwepo maana kamili. (Alama 7)
 - a) Mtoto umleavyo...
 - b) Asiyefunzwa na mamaye...
 - c) Mtoto wa nyoka...
 - d) Hakuna masika yasiyokuwa...
 - e) Haba na haba...
 - f) Simba mwenda pole...
 - g) Fadhila ya punda...
- 3) Linganisha methali kutoka A na maana mwafaka kutoka B (Alama 5)

A	B
1. Ada ya mja hunena muungwana ni vitendo.	Usisubiri misaada kutoka kwa wengine.
2. Ahadi ni deni.	Uvivu humfanya mtu kutokuwa na maendeleo maishani.
3. Ajizi ni ufunguo wa umasikini.	Ni muhimu tuliyo pewa.
4. Mtegemea cha nduguye hufa masikini.	Ni lazima tutimize tuliyo sema.
5 Akili ni mali.	Vitendo ndivyo vinavyohibitisha utu wa mtu.

- 4) a) Eleza maana ya fasihi simulizi. (Alama 2)
 b) Fasihi simulizi ina umuhimu gani katika jamii? (Alama 4)
- 5) Tofautisha fasihi simulizi na fasihi andishi. (Alama 4)
- 6) a) Orodhesha aina za hadithi angalau tatu. (Alama 3)
 b) Ni aina gani ya fasihi inayosimulia watu waliotenda matendo ya kishujaa katika jamii? (Alama 4)

Hapo juu, ni mfano wa tathmini ya mwisho wa muhula wa pili, mwaka wa 2018 kwa wanafunzi wa kidato cha nne, mchepuo wa LKK (Literature in English-Kiswahili-Kinyarwanda). Kama inavyoonekana, mtahini alijikita kwenye viwango vya chini vya ujuzi na uwezo. Jambo hili hudhihirishwa na vitenzi alivyotumia katika tathmini yake kama vile: *eleza* (kukumbuka), *orodhesha* (kukumbuka), *jaza methali* (kukumbuka), *linganisha* (kufahamu), *fafanua* (kukumbuka) na *ni aina gani* (kukumbuka). Kwa hiyo, aliyeandaa tathmini hakujumuisha stadi za tafakuri bunifu hasa kwenye sehemu ya fasihi. Angetumia vitenzi vya viwango vya juu katika Taksonomia ya Bloom.

Baada ya kuchunguza tathmini kadhaa zilizoandaliwa na walimu mbalimbali katika shule tofauti, iligunduliwa kuwa walimu wengi hawana uelewa kuhusu namna ya ujumuishaji wa stadi za tafakuri bunifu katika tathmini. Hali hii husababishwa na kwamba wakati wa kuandaa tathmini, walimu wanaathiriwa na mtaala uliotangulia MUU ambao ni mtaala unaoegemea katika maarifa. Ukweli huu hauendi mbali na matokeo ya utafiti wa Momanyi na Rop (2019) kuhusu changamoto zinazokabili utekelezaji wa MUU nchini Kenya. Matokeo ya utafiti wao yalionesha kuwa walimu bado wanatumia mbinu za ufundishaji zinazoegemea kwa mwalimu. Mbinu hizi huenda kinyume na mbinu zinazokuza ugunduzi.

Tunakubaliana na maelezo ya watafiti hawa kwa kuwa MUU ulianza kutekelezwa nchini Rwanda miaka saba tu iliyopita. Walimu wengi hasa wale waliokuwa wanafundisha kabla ya mwaka 2015, bado wanaathiriwa na mazoea ya utekelezaji wa mtaala unaoegemea katika maarifa. Hivyo basi, baada ya kuona kwamba walimu hawafanikiwi kujumuisha vema stadi ya tafakuri bunifu katika andalio la somo na tathmini, tulitaka kuchunguza mbinu zinazotumiwa na walimu katika ukuzaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi.

3.3 Namna Walimu Wanavyofundisha Tafakuri Bunifu kupitia Fasihi katika Madarasa ya Lugha

Tafakuri bunifu ni miongoni mwa stadi za karne ya ishirini na moja zinazotajwa kuwa na umuhimu katika kutatua tatizo la uhaba wa wafanyakazi wanaokidhi mahitaji ya soko la ajira. Ili kuimarisha stadi ya tafakuri bunifu miongoni mwa wanajamii, nchi kadhaa zilibadilisha mfumo wa kielimu na kuanza kutumia mtaala unaoegemea katika uwezo ili kuandaa wahitimu wa elimu ambao wanaweza kukabiliana na changamoto za maisha. Ingawa mtaala mpya ulianza kutumiwa, data zilizokusanywa katika utafiti wetu, zilionesha kuwa utekelezaji wake haujafanikiwa. Maelezo haya yanathibitishwa na matokeo ya utafiti wetu yaliyoonesha kuwa idadi kubwa ya walimu wa fasihi hawana uwezo wa kujumuisha tafakuri bunifu katika ufundishaji na ujifunzaji wa fasihi. Wakati wa ukusanyaji data, baadhi ya walimu walioshuhudiwa, walionekana kutofanikiwa kufundisha stadi ya tafakuri bunifu kupitia fasihi.

Mathalani, kuna mwalimu tuliyemshuhudia ambaye alikuwa akifundisha mada iliyohusu: *“Tanzu za Fasihi.”* Mwalimu huyu alifuata hatua zifuatazo: mosi, alipomaliza kuwasalimu wanafunzi, aliwauliza maswali yafuatayo: (a) Jana tulijifunza nini? (b) Ni nani ambaye anaweza kueleza tuliyosoma kuhusu maana ya fasihi? Pili, mwalimu aliwajulisha somo ambalo walikuwa wanaenda kujifunza. Aliandika mada ubaoni *“Tanzu za Fasihi.”* Tatu, aliwaomba wanafunzi kukaa kwenye makundi ya wanafunzi watanowatano na kuwapatia vitabu vya Kiswahili. Kisha aliwataka kusoma vitabu kwenye ukurasa ambao unazungumzia tanzu za fasihi simulizi ili kujibu maswali yafuatayo: (a) Taja na ueleze tanzu kuu mbili za fasihi, (b) Linganisha na ulinganue tanzu kuu mbili za fasihi, na (c) Eleza vitanzu

vidogo vinavyopatikana katika kila tanzu kuu ya fasihi. Baada ya muda mfupi, mwalimu aliomba kila kundi kuja kuwasilisha yale waliyoyafanya. Baadaye, aliwataka wanafunzi kutunga hadithi fupi kuhusu mapenzi ya watu wawili.

Aidha, data za ushuhudiaji, zilionesha kuwa kuna dosari katika ufundishaji wa tafakuri bunifu kupitia fasihi. Kwa mara ya kwanza, mwalimu alipoanzisha somo, alitumia namna ambayo haishirikishi kwa kiasi kikubwa katika ukuzaji wa ubunifu wa wanafunzi. Jambo hili ni tofauti na mhimili wa Nadharia ya Utambuzi udhahirishavyo kwamba ukimfundisha mwanafunzi bila kumshirikisha katika ujifunzaji, unamnyima milele uwezo wa kufikiri. Badala ya kuandika somo ubaoni, mwalimu angewauliza wanafunzi maswali ambayo yanawachochea kutumia akili ili kugundua somo ambalo watajifunza.

Dosari nyingine ni kwamba, mwalimu huyu, alipowaweka wanafunzi katika makundi, hakukumbuka kuchunguza ikiwa kila mwanafunzi anashiriki katika kazi walizopewa. Ilibainika kwamba katika baadhi ya makundi, mwanafunzi mmoja au wawili ndio ambao walionekana kama wenye mchango mkubwa katika kundi. Aidha, maswali ambayo mwalimu aliwauliza wanafunzi ni ya hali ya chini, kwa hiyo, si maswali mazuri katika ukuzaji wa tafakuri bunifu. Kwa mujibu wa mhimili wa Nadharia ya Utambuzi, ubunifu si nakala ya kweli, lakini ni zao la mwingiliano wa mtu na mazingira anamoishi. Hivyo basi, mwalimu huyu angewauliza wanafunzi maswali ambayo yangewachochea kuhusisha somo la fasihi na maisha yao ya kila siku. Kwa mfano, angeweza kuwauliza: (a) Chambua kifungu “Kwa nini chura ana ngozi mbaya” ueleze ni utanzu gani wa fasihi, (b) Tunga sentensi kumi za Kiswahili sanifu kuhusu heshima na adabu kwa kutumia nahau kumi tofauti, au (c) Jadili umuhimu wa mafumbo na vitendawili katika maendeleo andelevu ya nchi.

Baada ya kushuhudia walimu wakifundisha madarasani na kugundua kwamba walimu hawafanikiwi kujumuisha tafakuri bunifu katika ufundishaji, tulitaka kujua ikiwa walimu wana uelewa kuhusu namna wanavyoweza kukuza tafakuri bunifu kupitia fasihi. Tuliwauliza walimu swali hili: “Je, kama mwalimu wa Kiswahili, unakuzaje stadi ya tafakuri bunifu unapofundisha fasihi?” Yafuatayo ni baadhi ya majibu yaliyotolewa:

Ninakuza stadi ya tafakuri bunifu kwa wanafunzi kupitia kazi za fasihi ninazowapatia wanafunzi wangu. Kwa mfano, ninapofundisha utanzu wa fasihi andishi kama hadithi fupi, ninaweza kuwapatia kazi ya kutunga hadithi fupi inayoeleza kuhusu mapenzi kati ya watu wawili na kushughulikia mada tofauti za fasihi, kazi za makundi, michezo na kazi zinazohitaji kufanya utafiti. Wakati huo mwanafunzi atachukua muda wa kufikiri sana na atakuwa anakuza stadi yake ya tafakuri bunifu kupitia kazi hii ya kifasihi (Mwalimu 1).

Dondoo hili linaonesha kuwa mwalimu huyu anaamini kwamba kupitia kazi za kutunga hadithi kuhusu mapenzi na kushughulikia mada tofauti za fasihi

mwanafunzi atakuwa anakuza stadi za tafakuri bunifu. Mwalimu huyu haelezi wazi mwongozo wanaolazimika kuufuata wanafunzi katika kazi za kutunga hadithi kuhusu mapenzi na kushughulikia mada tofauti za fasihi. Kushindwa kwa Mwalimu kueleza mwongozo wa kufuatwa na wanafunzi katika kazi wanazopewa, ni chanzo cha kutofanikiwa katika ufundishaji wa tafakuri bunifu kupitia fasihi.

Isitoshe, matokeo ya utafiti wetu yalionesha kwamba walimu wanashindwa kufundisha ipasavyo stadi ya tafakuri bunifu kupitia fasihi kwa sababu wanakabiliwa na changamoto kadhaa. Mosi, kutowashirikisha wanafunzi wakati wa ufundishaji na ujifunzaji. Pili, kutohusisha mambo wanayojifunza kwenye somo la fasihi na maisha ya kila siku. Tatu, kutokuwa na uelewa wa kutosha kuhusu tafakuri bunifu. Nne, kushindwa kuandaa vema andalio la somo linalojumuisha stadi ya tafakuri bunifu. Tano, kushindwa kujumuisha tafakuri bunifu wakati wa ufundishaji. Mwisho, kushindwa kuitathmini vema stadi ya tafakuri bunifu. Ili kukabiliana na changamoto hizi, tuliamua kuunda mwongozo wa ufundishaji ambao unaweza kufuatwa na walimu kuimarisha ufundishaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi miongoni mwa wanafunzi.

4.0 Mwongozo wa Ufundishaji wa Tafakuri Bunifu kupitia Fasihi

Lengo la pili la utafiti uliozaa makala haya lilikuwa kuunda mwongozo wa ufundishaji wa tafakuri bunifu kupitia fasihi miongoni mwa wanafunzi katika shule za sekondari nchini Rwanda. Ili kutimiza lengo hili, mosi, tulijiegemeza kwenye mhimili wa pili wa Nadharia ya Utambuzi ya Piaget (1983) usemao kwamba unapomfundisha mtoto kitu bila kumshirikisha katika ujifunzaji, unamnyima milele nafasi yake ya kugundua mwenyewe. Pili, tuliongozwa na mhimili wa tatu wa Nadharia ya Utambuzi ya Piaget (1983) unaosema kwamba utatuzi wa matatizo, unategemeana na utambuzi, ubunifu wa binadamu na ugunduzi wa kisayansi. Kwa kujiegemeza kwenye mhimili ya Nadharia ya Utambuzi tumependekeza mbinu za kufundishia stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi.

4.1 Ufundishaji wa Stadi za Tafakuri Bunifu Kupitia Fasihi

Ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu ni jambo linalohitajika hasa katika elimu inayotolewa kwenye karne ya ishirini na moja. Kuna mbinu kadhaa ambazo ni bora sana katika ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu. Mbinu hizo ni pamoja na utumiaji wa taswira, drama bunifu, sitiari na analogia (Nagamurali, 2013). Mbinu hizi, kwanza, zilionekana kama ambazo zinaweza kufaa katika kukabiliana na changamoto zilizodhihirishwa na walengwa wa utafiti. Katika maelezo yanayofuata tunaonesha namna ambavyo mwalimu wa fasihi anaweza kutumia kila mbinu ili kukuza stadi ya tafakuri bunifu miongoni mwa wanafunzi.

Mosi, ni mbinu ya taswira. Hii ni mbinu ya ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu ambayo humsaidia mwalimu kuweka picha za vitu visivyoonekana akilini mwa wanafunzi. Picha hizi ambazo wanafunzi hujenga akilini zinawasaidia kupanua uwezo wao wa kufikiri.

Kwa mfano, wakati wa ufundishaji wa riwaya ya *Adili na Nduguze*, mwalimu anaweza, mosi, kuomba kila mwanafunzi kufumba macho na kufikiri kuhusu picha ya “mji wa mawe” ambao unasimuliwa katika riwaya ya *Adili na Nduguze*. Baada ya dakika tatu, mwalimu anaweza kuomba kila mwanafunzi kuandika kwenye daftari la mazoezi maelezo mafupi kuhusu picha ya “mji wa mawe” aliyounda akilini mwake. Pili, wanafunzi wanaweza kuwekwa kwenye makundi ya wanafunzi watanowatano na kufanya zoezi la kulinganisha na kulinganua maelezo ya picha ya kila mwanafunzi aliye kundini. Wakati wa kufanya zoezi hili, mwalimu ana wajibu wa kukagua ikiwa kila mwanafunzi anashiriki ipasavyo na kutoa msaada pale panapohitajika. Baada ya dakika takribani ishirini, kila kundi linaweza kupewa nafasi ya kuwasilisha waliyoyafanya kwenye makundi yao. Tatu, mwalimu anaweza kuwapa wanafunzi ruhusa ya kuuliza maswali katika kila kundi linalowasilisha. Baada ya kufanya muhtasari na kupata suluhisho kuhusu somo, mwalimu anaweza kuwapa wanafunzi kazi ya nyumbani ifuatayo: “Kwa kujiegemeza kwenye picha ya “mji wa mawe” uliyounda akilini mwako, linganisha na ulinganue picha hiyo na picha ya mji mwingine unaoujua katika nchi ya Rwanda.”

Hivyo basi, mwalimu anapofuata mbinu hii ya utumiaji wa taswira katika ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu kupitia fasihi, atafanikiwa kwa sababu taswira ni mbinu ambayo inashirikisha wanafunzi kwa kiasi kikubwa na kuwapa uwezo wa kutatua matatizo yanayokabili maisha yao. Jambo hili linaunga mkono mhimili wa Nadharia ya Utambuzi usemao kwamba utatuzi wa matatizo unategemeana na utambuzi, ubunifu wa binadamu na ugunduzi wa kisayansi.

Pili, ni drama bunifu. Hii ni mbinu ya ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu ambayo hulenga kuamsha moyo na kichwa cha mwanafunzi (Margaret, 1957). Mbinu hii inapotumiwa katika darasa la fasihi inafanikisha ufundishaji na ujifunzaji kwa kuwa inakuwa kama mchezo ambao huwamotisha wanafunzi na kuwakuzia uwezo wa ubunifu na ugunduzi.

Kwa mfano, mwalimu anapofundisha fasihi, anaweza akawagawanya wanafunzi katika makundi ya wanafunzi sitasita. Baada ya kuwaweka wanafunzi kwenye makundi, mwalimu anaweza kuomba wanafunzi kutunga mchezo wa kuigiza ambao unaweza kushiriki katika utatuzi wa tatizo fulani linaloikabili jamii. Hapa, wanafunzi wanaweza kutunga mchezo wa kuigiza kuhusu mapenzi, uchumi, utandawazi au utamaduni.

Baada ya kutunga mchezo wa kuigiza, mwalimu anaweza kuwaomba kila kundi kuja mbele na kuigiza mchezo ambao wametunga. Baada ya maigizo ya kila kundi, kwa kujiegemeza kwenye mchezo ulioigizwa, mwalimu anaweza kutoa tathmini ambayo inaweza kukuza stadi ya tafakuri bunifu miongoni mwa wanafunzi.

Yafuatayo ni baadhi ya maswali ambayo anaweza kuuliza kuhusu kila mchezo unaoigizwa: (a) Mchezo ulioigizwa ulihusu nini? (b) Jadili tabia za mhusika aliyekupendeza na mhusika ambaye hakukupendeza katika mchezo ulioigizwa na usememe kwa nini. (c) Dhihirisha tatizo lililomo katika jamii unamoishi ambalo linaweza kutatuliwa kwa kutumia mchezo ulioigizwa na useme kwa nini. (d) Tathmini umuhimu wa mchezo ulioigizwa katika jamii, au (e) Tunga methali tano zinazohusiana na mchezo ambao uliigizwa. Maelezo ya hapo juu yanaonesha kuwa kwa kufuata mbinu ya ufundishaji kwa kutumia drama bunifu, mosi, kila mwanafunzi anaweza kushiriki katika ufundishaji na ujifunzaji. Pili, ubunifu wa mwanafunzi unapanuka. Tatu, kupitia drama bunifu, wanafunzi wanapendezwa na mazingira ya darasa. Mwisho, mbinu hii huweza kuwasaidia walimu kuandaa tathmini ambazo zinatathmini stadi ya tafakuri bunifu.

Tatu ni mbinu ya sitiari na analogia. Hizi ni mbinu za ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu zinazosisitizia uboreshaji wa mbinu iliyotumiwa katika utatuzi wa tatizo fulani ili kutatua tatizo jingine (Nagamurali, 2013). Mbinu hii imedhihirishwa kama mbinu bora ya ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu kupitia fasihi kwa kuwa inasisitizia fikra, aina ya fikra na uzito wa fikra inayotolewa. Mbinu hii ni rahisi kutumiwa kutokana na kuwa haihitaji uwezo wa kiuchumi wa hali ya juu.

Katika darasa la fasihi, mwalimu anapofundisha riwaya ya *Adili na Nduguze*, kwa mfano, anaweza kuwaweka wanafunzi katika makundi ya wanafunzi watanowatano. Kisha, anaweza kuwaomba wanafunzi kuchunguza kwa makini mbinu iliyotumiwa na Mfalme Rai wa Ughaibu kutatua migogoro iliyokuwapo kati ya Adili na nduguze ambao walitoka uhayawani wakawa watu. Aidha, mwalimu anaweza akatumia baadhi ya maswali yafuatayo: (a) Mfalme Rai wa Ughaibu alitumia mbinu bora kutatua migogoro kati ya Adili na nduguze. Jadili; (b) Ungekuwa Mfalme Rai wa Ughaibu ungetumia mbinu gani kutatua mgogoro baina ya Adili na nduguze? (c) Tathmini namna ambavyo mbinu zilizotumiwa na Mfalme Rai zisivyofaa kutumiwa katika kutatua matatizo yanayojitokeza katika jamii unamoishi, au (d) Rekebishwa mbinu zilizotumiwa na Mfalme Rai ili ziweze kufaa katika utatuzi wa migogoro inayodhihirika katika jamii yako.

Wakati wa kujibu maswali haya, mwanafunzi atalazimika kufikiri kwa kina ili kutathmini na kuboresha mbinu iliyotumiwa na Rai ili iweze kufaa katika utatuzi wa matatizo yanayoikabili jamii anamoishi. Katika kufikiri kwa kina, mwanafunzi atakuza uwezo wake wa ugunduzi na ubunifu. Maelezo haya yanaungwa mkono na Nagamurali (2013) asemaye kwamba sitiari na analogia hushiriki katika ukuzaji wa stadi ya tafakuri bunifu, utatuzi wa matatizo na ugunduzi wa kisayansi. Aidha, jambo hili linaendana na mhimili wa Nadharia ya Utambuzi iliyoongoza utafiti wetu inayosema kwamba utatuzi wa tatizo unategemea sana stadi ya tafakuri bunifu kwa kiwango kikubwa kwa kuwa ili tatizo litatuliwe, ni lazima kuundwe hoja fulani zinazohusiana na tatizo lililopo.

Nne, utafiti wetu ulidhihirisha namna ambavyo ufundishaji unaotumia ushirikishaji wa kina wa wanafunzi katika sanaa unavyoweza kutumiwa ili kufundisha tafakuri bunifu. Sanaa ni ufundi wa kuibua mawazo yanayokuwa katika fikra na kuyaonesha kupitia uchoraji, uchongaji, ufinyanzi, fasihi na kadhalika. Robert (2010) anaeleza kwamba ushirikishaji wa kina wa wanafunzi katika sanaa ni mbinu bora ya ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu hasa kwa vijana. Anaongeza kwamba sanaa inakuwa bora sana katika ufundishaji wa tafakuri bunifu kwa kukuza maendeleo ya uwezo wa utambuzi wa watoto.

Kwa mfano, mwalimu anayefundisha fasihi (riwaya ya *Adili na Nduguze*) anaweza kuwaweka wanafunzi katika jozi. Mwanafunzi mmoja katika kila jozi akaombwa kuchora picha ya Adili na ya ndugu zake Adili. Baada ya muda mfupi, mwalimu anaweza kuomba wanafunzi kuweka maelezo kwenye picha walizozichora kutokana na tabia za mtu waliyemchora pichani. Mwanafunzi ataandika tabia hii kwa kujiegemeza kwenye tabia zilizoelzwa katika riwaya. Baadaye, mwalimu anaweza kuomba kila jozi kuunganisha kazi, picha zenye maelezo walizozichora na kuelezeana sababu zilizosababisha kila mtu kuchora alivyochora na kutoa maelezo aliyotoa. Baadaye, mwalimu anaweza kuomba kila jozi kubandika picha zenye maelezo walizozichora ukutani.

Zaidi ya hayo, mwalimu awaruhusu wanafunzi kutembea darasani wakitazama picha zenye maelezo zilizobandikwa kwenye ukuta kwa jozi tofauti. Baadaye, mwalimu anaweza akawauliza wanafunzi maswali yafutayo: (a) Je, kati ya Adili na nduguze ni nani ana tabia ya kuigwa na kila mtu? Eleza jibu lako. (b) Kutokana na picha zenye maelezo ambazo umeziona ukutani, tabia kama za ndugu za Adili zina athari gani katika jamii? (c) Tunga shairi huku ukisifu tabia za Adili, au (d) Kwa kujiegemeza kwenye tabia za ndugu zake Adili, tunga wimbo huku ukiyakashifu matendo mabaya waliyomtendea Adili. Hivyo basi, kuwashirikisha wanafunzi katika kazi za sanaa kwa kufuata mwongozo huu, kutawapa uwezo wa kujitegemea katika kuibua masuluhisho mapya ya kukabiliana na changamoto wanazokutana nazo.

Tano ni kazi za makundi. Hii ni namna ya kujifunza pamoja katika kundi dogo la watu wanne au watano ambao hushirikiana ili kufanya kazi walizopewa darasani. Pengine, kazi za makundi ni shughuli za kujifunza ambazo zinahusisha kikundi kidogo cha wanafunzi wanaofanya kazi pamoja. Makundi yote yanaweza kupewa kazi moja, au sehemu tofauti za kazi kubwa.

Wakati wa kufundisha fasihi, kwa mfano, mwalimu anaweza akawagawanya wanafunzi katika makundi ya watanowatano, baadaye, kila kundi linaweza likapewa kazi ya kufanya. Mwalimu analazimika kuwapa wanafunzi mwongozo watakaofuata wakati wa kufanya kazi katika makundi. Baada ya kutoa mwongozo,

mwalimu anapaswa kuchunguza ikiwa kila mwanafunzi anashiriki ipasavyo katika kufanya kazi katika kundi husika. Baada ya muda uliowekwa, mwalimu anaweza kuomba kila kundi kuja mbele na kuwasilisha waliyoyafanya kundini. Wakati wa uwasilishaji, mwalimu anashauriwa kuwaruhusu wanafunzi kuliuliza maswali kundi linalowasilisha ili wapate uelewa wa kutosha kuhusu somo analofundisha. Mwisho, mwalimu anaweza kushirikiana na wanafunzi katika kufanya muhtasari na kupata suluhisho kuhusu somo alilokusudia kufundisha.

Bila shaka, utumiaji wa kazi za makundi ni mbinu bora ya ufundishaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi kwa kuwa unaweza kuwapa wanafunzi nafasi kubwa ya kushiriki katika mchakato wa ujifunzaji na ufundishaji. Hili huendana na mhimili wa Nadharia ya Utambuzi ambao unasisitiza ushirikishaji wa mwanafunzi katika elimu kama mbinu bora ya ukuzaji wa uwezo wake wa kugundua mambo tofauti. Pia, kazi za makundi hutazamwa kama mbinu ya kufundisha stadi za tafakuri bunifu kupitia lugha kutokana na kwamba huwamotisha wanafunzi na kuwapa fursa ya kuonesha kile wanachokijua.

Maelezo yetu hayaendi mbali na matokeo ya utafiti uliofanywa na Brown (2001) kuhusu mikakati ya ufundishaji wa lugha anayesema kwamba kazi za makundi ni mbinu bora inayoweza kutumiwa katika ufundishaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia lugha kwa kuwa: mosi, huwashirikisha wanafunzi katika mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji. Pili, huwapa motisha wanafunzi na kuwakuzia hamu ya kutaka kujua mengi zaidi ya waliyofundishwa. Mwisho, huwakuzia wanafunzi kiwango cha kujiamini. Hivyo basi, walimu wa fasihi wanashauriwa kutumia kazi za makundi ili kufanikisha ufundishaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi

Sita, katika harakati za kuunda mwongozo wa ufundishaji wa tafakuri bunifu, utafiti huu ulidhihirisha namna mbinu ya uigizaji inavyoweza kutumiwa na walimu wa fasihi ili kukuza stadi za tafakuri bunifu miongoni mwa wanafunzi. Uigizaji ni mfano wa kuvutia wa mkakati wa kujifunza na kufundisha ambao humweka mwanafunzi katikati ya mchakato wa elimu na kumsaidia kukabiliana na changamoto tofauti. Kwa mujibu wa Osuafor (2015), uigizaji ni njia ya mafundisho ambayo husaidia wanafunzi kukuza ujuzi wao wa kisayansi, ubunifu na uwezo wa kukabiliana na changamoto za karne ya ishirini na moja. Uigizaji unaweza kujumuisha michezo ya kuigiza, tamthilia, filamu, vichekesho, futuhi au komedi, utambaji hadithi, michezo, ngonjera, vibonzo jongefu na kesi halisi za maisha kuhusiana na mada tofauti.

Wakati wa uigizaji, mosi, wanafunzi wanaweza kuwekwa katika makundi mbalimbali. Pili, kila kundi linapewa seti ya maandishi yenye hatua za kufuatiliwa ili kufanya kitu fulani. Tatu, kila mwanafunzi katika kundi anapewa kadi moja iliyo na hatua kadhaa za kufanya kitu. Hapa, kila mwanafunzi analazimika kutafuta mshiriki mwenza kutokana na hatua zilizoandikwa kwenye kadi yake. Nne,

wanafunzi husoma kwa sauti maneno yaliyoandikwa kwenye kadi waliyopewa ili wapate washiriki wenza. Baada ya kuweka kadi pamoja kwa kuzifuatanisha ipasavyo, wanafunzi wanaweza kuzalisha kazi ya fasihi kamili. Tano, mwalimu anawaomba wanafunzi kwenda mbele kuwasilisha waliyoyafanya katika uigizaji. Mwisho, mwalimu anaweza kutathmini ufahamu na uelewa wa wanafunzi juu ya somo alilotarajia kufundisha na kuwasaidia wanafunzi katika kufikia hitimisho.

Kwa kufuata taratibu hizi, wanafunzi wanaweza kusaidiwa kukuza stadi za tafakuri bunifu kiurahisi. Utumiaji wa uigizaji katika ufundishaji na ujifunzaji, hukuza ubunifu wa wanafunzi kwa kuwafanya wavutiwe na mazingira ya darasani na kwa kuwasaidia kuhusisha wanayofundishwa na maisha ya kila siku. Haya yanaungwa mkono na Usman (2015) anaposema kwamba matumizi ya uigizaji katika ufundishaji huwapa wanafunzi nafasi ya kutumia ujuzi walioupata shuleni katika hali halisi za maisha.

Maelezo haya hayatofautiani pia na mwelekeo wa nadharia ya Utambuzi unaotanabahisha kwamba, binadamu ana tabia na uwezo unaomwezesha kuitikia na kuiga matendo na maitikio mengine ya wanaomzunguka ili kukabiliana na mazingira anamoishi. Hivyo basi, uigizaji humpa mwanafunzi uwezo wa kuiga matendo na kuyaitikia matendo ya wanajamii ili kukabiliana na changamoto zinazoikabili jamii. Kwa hiyo, uigizaji ni mbinu muhimu inayoweza kutumiwa na walimu hasa wa fasihi kwa madhumuni ya kukuza ubunifu miongoni mwa wanafunzi.

Saba ni mbinu ya fikiri-jozi-shirikisha. Hii ni mbinu inayoweza kutumiwa na walimu wa fasihi ambapo mwanafunzi kwanza, hufikiri kuhusu kazi aliyopewa. Kisha, mwanafunzi hujiunga na mwenzake ili kumuonesha anayofikiri juu ya kazi waliyopewa. Mwisho, kila jozi hushirikishana na jozi nyingine. Kwa kufikiri, kushiriki jozini, kuchangia na wengine yaliyofanywa, kuuliza na kujibu maswali, mwanafunzi hukuza ugunduzi na ubunifu wa kuzalisha mbinu mpya za kutatua matatizo. Jambo hili haliendi mbali ya mhimili wa tatu wa Nadharia ya Utambuzi ambao unasema kwamba utatuzi wa matatizo, unategemeana na utambuzi, ubunifu wa binadamu na ugunduzi wa kisayansi.

Maelezo haya yanaenda sambamba na matokeo ya utafiti uliofanywa na (Rowe, 1972). Inabainishwa kwamba, kupitia mbinu ya fikiri-jozi-shirikisha, wanafunzi hupata muda wa kufikiri kwa umakini na kujenga mazingira ya kujifunza ambayo yanahimiza majibu ya hali ya juu. Utafiti wetu unakubaliana na maelezo yaliyotolewa na Rowe (1972) kwa kuwa wakati ambapo mwanafunzi anashirikishana fikra na wenzake katika jozi, hupata nafasi ya kudhihirisha kile ambacho anakiweza. Kupitia mbinu ya fikiri-jozi-shirikisha, mwanafunzi anapata motisha ya kufanya iwezekanavyo ili atoe jibu ambalo litachangia katika utatuzi wa matatizo.

Isitoshe, utafiti ulioibua makala haya haukusahau kueleza namna ambavyo walimu wa fasihi huweza kutumia mdahalo ili kufundisha stadi ya tafakuri bunifu. Kwa mujibu wa Hall (2011), mdahalo ni mkakati wa kielimu ambao unakuza uwezo wa kufikiri na pia huongeza ujuzi, maadili na imani kupitia utoaji wa hoja tofauti kuhusu mada fulani. Kwa mujibu wa Vo na Morris (2006), matumizi ya mdahalo katika elimu yanaweza kuwa yameanzishwa na kundi la watu kama walimu na waandishi (*sophists*) na Aristotle katika karne ya tano ili kufanikisha mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji.

Katika ufundishaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi, mwalimu anaweza akawapa wanafunzi mada ya kufanyia mdahalo kuhusu fasihi na umuhimu wake katika utatuzi wa matatizo yanayokabili maendeleo ya wanajamii. Baada ya kutoa na kueleza mada, wanafunzi wanajigawa katika makundi ya watetezi, mawazo mbadala na wasikilizaji washiriki. Hapa, mwanafunzi mmoja anaweza akachaguliwa kama mwenyekiti na mwingine kama katibu. Baadaye, kila kundi linalazimika kutoa hoja zake kuhusu mada ya mdahalo huku wasemaji wakijiegemeza kwenye utafiti walioufanya.

Kupitia utafiti unaofanywa na wanafunzi, utafutaji wa hoja za kutosha hutegemeana na upande wanaoutetea na uchanganuzi wa hoja zinazotolewa na wanafunzi kutoka kwenye kundi tofauti huwashirikisha wanafunzi katika elimu. Mhimili wa kwanza wa Nadharia ya Utambuzi unaonesha kwamba unapomshirikisha mwanafunzi, unampa milele nafasi ya kukuza ugunduzi na ubunifu wake. Hivyo basi, mwanafunzi akishirikishwa katika mchakato wa ujifunzaji na ufundishaji, anakuza uwezo wake wa kufikiri. Maelezo yetu kuhusu umuhimu wa mdahalo katika ufundishaji wa stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi hayaendi mbali na matokeo ya utafiti uliofanywa na Vargo (2012) kuhusu umuhimu wa mdahalo katika ufundishaji na ujifunzaji. Matokeo ya utafiti wa Vargo (2012) yanaonesha kwamba mdahalo ni mbinu bora ya kufundishia stadi tofauti kwa kuwa huwapa wanafunzi uwezo wa kuwasilisha kazi zao binafsi kwa kushirikiana na wenzao. Kwa hiyo, mdahalo ni mbinu bora ambayo walimu wa fasihi wanaweza kutumia ili kukuza stadi za tafakuri bunifu miongoni mwa wanafunzi.

5.0 Hitimisho

Makala haya yamezungumzia ukuzaji wa tafakuri bunifu kupitia ufundishaji wa fasihi. Jambo la kwanza lililozungumziwa katika makala haya ni mambo ambayo yalisababisha nchi kadhaa kuamua kufanya mabadiliko katika sekta ya elimu na kuanza kutumia mtaala unaogemea katika uwezo ili kukuza tafakuri bunifu na stadi nyingine za karne ya ishirini na moja miongoni mwa wanafunzi. Zaidi ya hayo, katika makala haya, tumeonesha kwamba stadi ya tafakuri bunifu ni stadi muhimu sana kwa kuwa inashiriki katika ukuzaji wa stadi nyingine za karne ya ishirini na moja kama vile tafakuri tunduizi na utatuzi wa matatizo.

Matokeo ya utafiti yanaonesha kuwa fasihi ina nafasi muhimu katika ufundishaji wa tafakuri bunifu. Aidha, imebainika kuwa baadhi ya walimu hawafanikiwi kujumuisha stadi ya tafakuri bunifu katika maandalio ya masomo na katika ufundishaji na tathmini kutokana na changamoto kadhaa. Miongoni mwa changamoto hizo ni: mosi, kutokuwa na uelewa wa kutosha kuhusu tafakuri bunifu, pili, kushindwa kuandaa vema andalio la somo linalojumuisha stadi ya tafakuri bunifu, tatu, kushindwa kujumuisha tafakuri bunifu wakati wa ufundishaji, na mwisho, kushindwa kuitathmini vema stadi ya tafakuri bunifu. Ikiwa ni sehemu ya kukabiliana na vikwazo hivyo, makala haya yamebainisha mbinu za kufundishia stadi za tafakuri bunifu kupitia fasihi. Aidha, matokeo ya utafiti yalidhihirisha mwongozo wa ufundishaji wa stadi ya tafakuri bunifu kupitia fasihi.

Marejeleo

- Abler, W. (2013) "Sapir, Harris, and Chomsky in the twentieth century". *Cognitive Critique*, Juz. 7: 29–48.
- Barman, A. na Konwar, J. (2011) "Competency Based Curriculum in Higher Education: A Necessity Grounded by Globalization. *Romanian Journal for Multidimensional Education*, Juz. 3(6): 7-15.
- Brisen, B. (2019) "Development of Creative Thinking Skills of Students through Journal Writing." *International Journal of Progressive Education*, Juz. 15 (5).
- Brown, H.D. (2001) *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. New York: Longman.
- Chris, D. (2009) Technological supports for acquiring 21st century skills. Katika E. Baker, B. McGaaw, na P. Peterson (Wah.). *International Encyclopedia of Education, (Toleo la 3)*. Oxford, England: Elsevier.
- Ford, C. na Gioia, D (2000) "Factors Influencing Creativity in the Domain of Managerial Decision Making". *Journal of Management*, Juz. 26(4): 705-732.
- Frank, M. (2000) *If You are Trying to Teach Kids how to Write. you've Gotta Have this Book!* (2nd ed.). Nashville, TN: Incentive Publications.
- Hall, D. (2011) "Innovative Teaching to Enhance Critical Thinking and Communication Skills in Healthcare Professionals". *Internet Journal of Allied Health Sciences and Practice*, Juz. 9 (3).
- Hurrell, S.A. (2016) "Rethinking the Soft Skills Deficit Blame Game: Employers, Skills Withdrawal and the Reporting of Soft Skills Gaps. *Human Relations*, Juz. 69(3): 605-628.
- Jack, C.R. (2013) "Creativity in Language Teaching". *Iranian Journal of Language Teaching Research*, Juz. 1(3): 19-43.
- Kiany, G.R. Mahdavy, B. na Ghafar, S.R. (2011) "Towards a Harmonized Foreign Language Education Program in Iran: National Policies and English Achievement". *Literacy Information and Computer Educational Journal (LICEJ)*, Juz. 2(3), 462-469.
- Komba, S. na Mwandanji M. (2015) "Reflections on the Implementation of Competence Based Curriculum in Tanzanian Secondary Schools". *Journal of Education and Learning*, 4(2): 45-65.

- Likisa, K.D. (2018) *Challenges and Prospects of Competency-based Education: The Case of Adama Science and Technology University Alumni Students and Hawas TVET College, Adama, Ethiopia*. Inapatikana katika: <https://doi.org/10.1002/cbe2.1163>. Ilisomwa tarehe 21 Mei 2022.
- Margaret, N.H. (1957) *Dance: A Creative Art Experience*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Momanyi, J. & Rop, P.K. (2019) "Teacher Preparedness for the Implementation of Competency Based Curriculum in Kenya: A Survey of Early Grade Primary School Teachers' in Bomet East Sub-County. The Cradle of Knowledge". *African Journal of Educational and Social Science Research*, Juz. 7(1).
- Nagamurali E. (2013) "Teaching Creative Thinking Skills". *International Journal of English Language & Translation Studies*, Juz. 1(2). Inapatikana katika <https://pdfslide.net/documents/teaching-creative-thinking-skills-full-paper.html>.
- Osuafor, A.M. (2015) *Role - Play: An Effective Strategy for Teaching and Learning of Basic Science in Primary Schools*. Nnamdi Azikiwe: University Press.
- Piaget, J. na Garcia, R. (1983) *Psychogenèse et Histoire des Sciences*. Paris: Flammarion.
- REB. (2015) *Competence Based Curriculum: Curriculum Framework Pre-Primary to Upper Secondary*. Kigali.
- Robert, S. (2010) *Adili na Nduguze*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Rowe, M. (1972) *Wait Time and Rewards as Instructional Variables: Their Influence on Language, Logic and Fate Control*. New York: Columbia University.
- Sarika, K. (2020) "NEP 2020 Challenges to Teachers' Education". *International Journal of Applied Research*, Juz. 6(10), 420-424.
- Sitenei, C. (2020) *School Based Factors Influencing Implementation of CBC in Public Primary Schools in Kibera Sub-County, Nairobi City County, Kenya*. Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Nairobi, Nairobi.
- Sotco, K. na Mwandanji, M. (2015) "Reflections on the Implementation of Competency based Curriculum in Tanzania Secondary Schools". *Journal of Education and Learning*, Juz. 4(2), 73-80.
- Urban, K. (2007) "Assessing Creativity Thinking: A componential Model". Katika A. Tan (Mh.) *Creativity: A Handbook for Teachers*. Singapore: NJ: World Scientific Publishing. kur. 75-98.
- Usman, K. (2015) "Implementation of Group Work in the Classroom University". *Banda Aceh Lingua*, Juz. 12(1): 97-106.
- Vargo, S.P. (2012) "Teaching by Debate". *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, Juz. 15(7): 110-126.
- Vo, H.X. & Morris, R.L. (2006) "Debate as a Tool in Teaching Economics: Rationale, Technique, and Some Evidence". *Journal of Education for Business*, Juz. 81(6): 315-320.
- Young, J. na Chapman, E. (2010) "Generic Competency Frameworks: A Brief Historical Overview". *Education Research and Perspectives*, Juz. 37(1): 1-24.